

Het kind aan het woord: het woord aan het kind

Anja Tertooien, Wieke Bosch en Koos Bokhorst

Kleuters zijn wel degelijk in staat om hun mening te geven over de pedagogische, didactische en organisatorische kwaliteiten van hun juf of meester. In onderzoek naar bijvoorbeeld de kwaliteiten van ongediplomeerden (LIO-ers en zij-instromers) moet hun stem niet achterwege blijven.

Op het vorige congres van de EECERA (European Early Childhood Education Research Association) in Glasgow, werd nadrukkelijk aandacht gevraagd voor de stem van jonge kinderen. Kinderen dienen invloed te hebben op de inrichting van het onderwijs. Te lang zijn ze object gemaakt van de opvoeding en van onderzoek, in plaats van hen uit te dagen mee te denken over vernieuwing van onderwijs en opvoeding. Want kinderen kunnen dat! Wanneer *volwassenen* goed naar ze luisteren, kunnen ze veel van hen leren. Deze gedachte namen we in 2003 mee uit Glasgow. Het inspireerde ons tot het zelf opzetten van een onderzoek waarin we jonge kinderen aan het woord wilden laten. De resultaten van dit onderzoek hebben we gepresenteerd op het meest recente congres van de EECERA, afgelopen september in Malta.

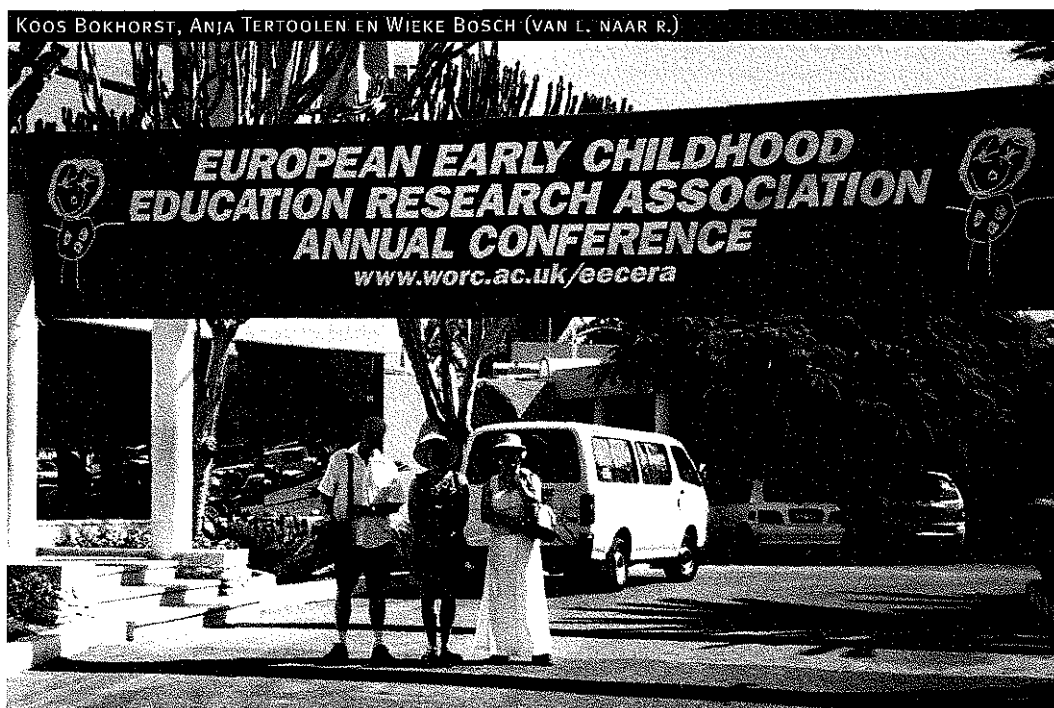
Onderwerp van onderzoek

In het opleidingsonderwijs, waarin we alle drie werkzaam zijn, wordt veel gesproken over de kwaliteit van het onderwijs. Wij willen studenten opleiden tot bekwame, kritische vakmensen, die weten waar ze mee bezig zijn en daarover nadenken. Wij proberen ook onze opleiding zo in te richten dat studenten zich optimaal kunnen ontwikkelen tot professionals. Een tendens van de laatste jaren is om bij dit opleiden een grotere plaats in te ruimen voor het leren in de praktijk. Als gevolg hiervan komen studenten

steeds meer in de basisschool om daar belangrijke leerervaringen op te doen. Behalve dat studenten vaker voor de klas staan dan voorheen, speelde enige jaren geleden ook het tekort aan leerkrachten. Een van de maatregelen die de regering nam om dat tekort op te heffen was het aantrekken van zogenaamde zij-instromers. Werkzoekenden uit andere beroepstakken konden na het doorlopen van een assessmentprocedure direct voor de klas gaan staan in het basisonderwijs. Naast het werken als leerkracht verplichtten zij zich om op de pabo binnen twee

jaar hun startbekwaamheid te behalen. Het rapport waarin het eerste jaar van dit Zij-instroomproject werd geëvalueerd (Ministerie van OCW, 2002) liet verschillende betrokkenen aan het woord, zowel leerkrachten, lerarenopleiders van pabo's, als politici. Maar de kinderen? Zij hadden in dit rapport geen stem.

Voor ons was dit opnieuw een voorbeeld van het feit dat kinderen niets gevraagd wordt, terwijl het onderwijs toch om hen draait. Ook in discussies op de instituten waar wij werken, is voor de mening en de beleving van kinderen nauwelijks aandacht. Gesprekken over leren op de werkplek, opleiden op de school, enzovoort gaan over de kwaliteit van het opleiden. De vraag is vooral: hoe leert de student het best? Kinderen zijn daarbij maar al te vaak het object. Naar hun mening wordt zelden gevraagd.

HET KIND AAN HET WOORD

De hypothese

In ons onderzoek wilden we het kind aan het woord laten. Als lerarenopleiders interesseerde ons vooral de vraag hoe kinderen het vonden dat ze regelmatig te maken hadden met studentleerkrachten.

Wij wilden aantonen dat kinderen daarover ook wat kunnen en willen zeggen.

We formuleerden voor ons onderzoek daarom de volgende hypothese:

jonge kinderen zijn in staat om een zinvolle bijdrage te leveren aan de evaluatie van het opleiden op de werkplek.

Concreet werkten we met twee

onderzoeksvragen:

1 Hoe vinden jonge kinderen het om les te krijgen van LID-ers en zij-instromers? Weten ze dat hun leerkracht nog onbevoegd is en nog bezig is het vak te leren?

2 Wat vinden jonge kinderen van het pedagogisch klimaat, de didactische vaardigheden en de organisatie, wanneer een studentleerkracht voor de klas staat?

We vonden het belangrijk om ons reken-schap te geven van ethische aspecten die bij dergelijk onderzoek een rol spelen.

We voerden gesprekken met kinderen van 5.1 tot 6.4 jaar. Een belangrijk ethisch aspect is dan om kleuters in het gesprek met ouderen tot hun recht te laten komen. Een relatie volwassene-kind wordt vrijwel altijd gekenmerkt door macht: de leerkracht is een autoriteit en de machtsverhouding is in principe ongelijk. Andere ethische aspecten waarop we hebben gelet waren: het vertrouwen tussen interviewer en kind (om dit te waarborgen leidde de eigen juf/meester het gesprek); openheid en duidelijkheid voor de kinderen met betrekking tot de bedoeling van het gesprek; en het karakter van het gesprek: antwoorden van kinderen kunnen nooit goed of fout zijn. Voorts werd aan de kinderen verteld waarom de gesprekken op video werden opgenomen. Aan ouders/opvoeders werd toestemming gevraagd om deze video-opnamen te maken ten behoeve van dit onderzoek.

Naar onze mening moet elke onderzoeker zich bewust zijn van het feit dat hij mensen 'gebruikt' in het onderzoek. Hij moet daar zeer bewust en respectvol mee omgaan.

Het praktijkonderzoek

Allereerst moesten er zowel LIO'ers als zij-instromers getraceerd worden die (kort geleden) stage gelopen hadden/gewerkt hadden in *een* kleutergroep. De scholen waar zij gewerkt hadden, mochten niet groter zijn dan maximaal 250 leerlingen en moesten zowel in de stad als in de omgeving van de stad liggen. En wat natuurlijk heel belangrijk was: de directie en de leerkracht moesten achter zo'n onderzoek staan.

Op de volgende wijze hebben we onze onderzoeksgroep samengesteld:

- We hebben brieven gestuurd naar scholen die gezien bovenstaande criteria in aanmerking kwamen.
- We hebben alle scholen die door ons aangeschreven zijn persoonlijk gebeld.
- Van de twaalf scholen reageerden er zes positief.
- We hebben alle scholen bezocht, waarbij we het protocol (zie hierna) bespraken en een toelichting gaven op ons

onderzoek.

- We spraken af wanneer we de opnamen konden ophalen.

Het protocol was een belangrijk onderdeel van ons onderzoek. In dat protocol werden vorm en inhoud van de interviews vastgelegd. Hoe interview je jonge kinderen op een manier waarbij je hen écht aan het woord wilt laten komen? Voor de interviewvorm beschreven we daarvoor onder andere de volgende suggesties, voorzien van voorbeelden:

- Beperk de verbale macht van de interviewer. Stel open vragen; laat kinderen reageren opstellingen; laat hen vrij praten; herhaal hun antwoorden (zonder kleuring); heb geduld, als de antwoorden niet meteen komen; houd het gesprek op gang door opmerkingen als: en toen; oh ja; vertel eens verder.
- Geef het interview een duidelijk begin en einde. Vertel waarover het gesprek zal gaan en bedank de kinderen na afloop voor hun medewerking.
- Laat het gesprek zoveel mogelijk in een bekende en ongedwongen situatie plaatsvinden, bij voorkeur in de klas terwijl de kinderen bijvoorbeeld bij een tafel aan het tekenen zijn.

Er werd in het protocol ook ingegaan op de vraag welke kinderen gekozen werden om aan dit gesprek mee te doen. Bij een a-selecte steekproef (bijvoorbeeld elk vijfde kind van de presentielijst) is de kans groot dat je heldoei van het onderzoek voorbijschiet. Niet alle kinderen willen en kunnen immers iets vertellen. We hebben er daarom voor gekozen om een aantal criteria te geven en de juf zelf een groep van vier kinderen samen te laten stellen. Criteria waren: verbaal vaardig; zowel jongens als meisjes; maximaal vijf kinderen; leeftijd tussen 5.1 en 6.4 jaar. De inhoud van het interview moest betrekking hebben op drie onderdelen, in aansluiting op de eerste drie SBL-competenties (Stichting Beroepskwaliteit Leraren; www.lerarenweb.nl):

- 1 De pedagogische dimensie: hoe reageert de leerkracht als kinderen ruzie maken of verdriet hebben?
- 2 De didactische dimensie: hoe vertelt de leerkracht in de kring, of hoe legt zij een nieuw spel uit?

3 De organisatorische dimensie: hoe organiseert de leerkracht de speelwerk-tijd en hoe verloopt het einde van de dag?

In een periode van drie weken voerden we vijf verschillende gesprekken met 25 kinderen op vijf scholen. Alle video-opnamen werden overgenomen op een cd-rom, zodat de gegevens via de computer geanalyseerd konden worden. Van elke opname werd een uitgeschreven tekst gemaakt (verbatim). Deze tekst werd met behulp van een softwareprogramma geanalyseerd. In dit programma worden stukken tekst gemarkeerd aan de hand van kernwoorden (bijvoorbeeld 'ruzie'), waardoor de analyse van de tekst gemakkelijker verloopt. Onafhankelijk van elkaar formuleerden we aandachtspunten bij de teksten.

Resultaten

Natuurlijk moeten we voorzichtig zijn om uit deze onderzoeksgegevens conclusies te trekken. Ons onderzoek is beperkt gebleven tot een kleine groep scholen en heeft dus betrekking op een zeer kleine groep LIO-ers en zij-instromers.

Niettemin hebben de door ons verzamelde data een grote hoeveelheid informatie opgeleverd. Deze informatie stelt ons in staat om onze hypothese (die in de betreffende paragraaf cursief is geformuleerd) te bevestigen.

Jonge kinderen zijn zich ervan bewust dat hun leerkracht nog 'naar school' gaaten blijken tegelijkertijd heel goed in staat en met respect hun bevindingen omtrent hun leerkracht voor het voetlicht te brengen (onderzoeksvraag 1).

Tijdens de interviews spraken de kinderen uitgebreid over hun ervaringen met en hun opvattingen over de pedagogische, didactische en organisatorische kwaliteiten van de studentleerkracht in hun klas (onderzoeksvraag 2).

Hieronder geven wij een aantal van onze bevindingen van de drie componenten weer.

De pedagogische component
Kinderen praten uitgebreid over het optreden van de studentleerkracht. Ze

spreken vrijuit, zonder aarzeling en soms zeer gedetailleerd over situaties die ze meemaken.

Jonge kinderen hebben een mening studentleerkrachten

Ze hebben opvattingen over het optreden van de studentleerkracht, die ze vaak ook goed kunnen beargumenteren.

Bovendien gaan de kinderen met elkaar in gesprek en blijft het onderwerp niet beperkt tot een vraag-en-antwoordspel van de interviewer en de afzonderlijke kinderen.

De kinderen tonen en verwoorden hun gevoelens heel direct en spontaan. Ze reageren op de vragen die gesteld worden, maar geven ook blijk van hun gevoelens en opvattingen naar aanleiding van de gespreksonderwerpen die ingebracht worden door zowel de interviewer als de kinderen zelf.

Fragment uit interview

Vraag: Heb je wel eens gezien dat twee kinderen ruzie maakten en wat deed de juffrouw toen?

K1: Er werd gevochten.

I: En wat gebeurde er toen?

K2: Toen is het allemaal weer goedge-maakt. Maar eigenlijk ook niet. Toen zag ik dat ze op de grond lagen. Toen ging L. toch door.

I: En wat heeft juf. M. toen gedaan?

K2: Niets.

I: Heeft de juf helemaal niets gedaan?

K1: Juf zag het wel, maar ze deed niets.

K2: Ze deed niets.

K1: Of ze zei er niets van.

I: En wat vonden jullie ervan, dat juf M. niets deed?

K1: Niet zo best... niet zo goed.

K2: Niet leuk.

De didactische component
Kinderen kunnen belangrijke dingen zeggen over de kwaliteit van het didactisch handelen van de studentleerkracht. Ze blijken in staat vaak zorgvuldig, aan de hand van een voorbeeld, te beschrijven

wat de studentleerkracht zegt en doet en wat het effect van dat handelen is voor hun eigen (leer)gedrag.

Ook verwoorden ze goed hun mening over het didactisch handelen van de studentleerkracht. Ze kunnen een oordeel geven over het didactisch handelen en of het handelen geïdeëerd heeft tot het gewenste resultaat.

Bijvoorbeeld hoe de studentleerkracht een nieuw spel uitleggen vervolgens het spelen van het spel door de kinderen.

De organisatorische component
Kinderen kunnen vertellen of de leerkracht in staat is om de activiteiten in en rond de klas goed te organiseren. Ze zijn in staat om zich daar een oordeel over te vormen, zowel in positieve als in negatieve zin.

Fragment uit interview

Vraag: Wat gebeurt er als het tijd is om naar huis te gaan?

I: Als we straks naar huis gaan, wat moet je dan doen?

K4: Je moet je jas aan doen.

I: Je jas aan doen. Als je je jas aan gaat doen, hoe gaat dat dan?

K3: Juf P. noemt je naam en gaat dat opschrijven en dan moet je zelf je jas gaan pakken. En als je dat gedaan hebt moet je op je stoel gaan zitten.

K1: Maar enkele kinderen doen dat niet. I: Wat zeg je?

K1: Ja, dan gaat ze een beetje boos doen en dan zegt ze: 'Jullie moeten op je stoel zitten' en dan gaan ze weer even kletsen.

I: En wat gebeurt er dan?

K1: Dan zegt de juf dat ze op hun stoel moeten zitten en dan wordt ze een beetje boos op ze.

I: En waar staan de kinderen dan?

K2: Ik denk niet dat we erover moeten

Conclusie en aanbevelingen

Onze conclusie is dat kinderen essentiële opmerkingen kunnen maken over het opleiden op de werkplek van de studentleerkracht. Hun stem moet gehoord worden.

Ook zij wij ervan overtuigd dat er nog een slaggemaakt kan en moet worden, zowel ten aanzien van ons onderzoek zelf als

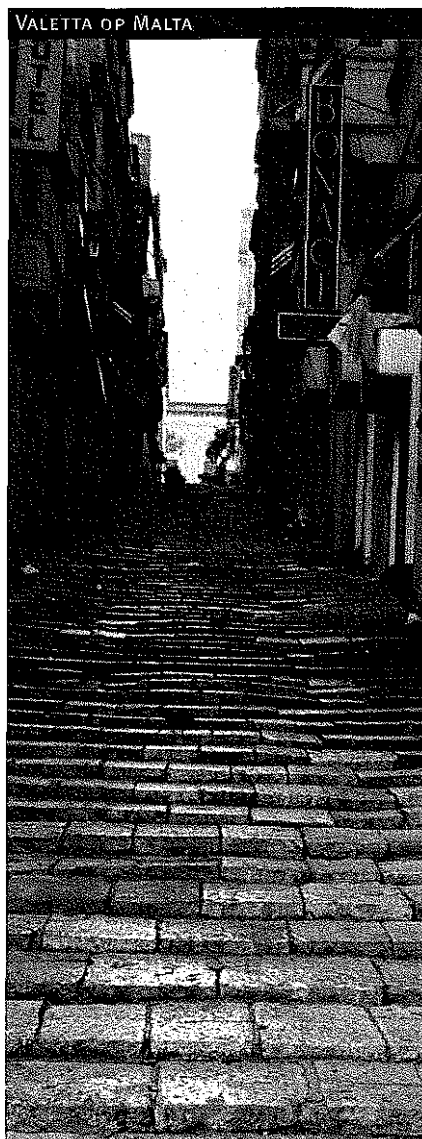
ten aanzien van de resultaten die het onderzoek tot nu toe heeft opgeleverd. Voor de toekomst willen wij de volgende aanbevelingen doen.

- Het is belangrijk om rekening te houden met het specifieke pedagogische klimaat van elke school. We hebben vastgesteld dat het veel uitmaakt of kinderen en leerkrachten (interviewers) gewend zijn om over bepaalde (misschien wel minder voor de hand liggende) onderwerpen met kinderen gesprekken te voeren. Interviews op een open en democratische school, waarin communicatie tussen alle betrokkenen op basis van gelijkwaardigheid gemeengoed is, leveren inhoudelijk rijke gesprekken op. Op meer traditionele scholen, waarin gelijkwaardigheid tussen leerkrachten en kinderen minder vanzelfsprekend is, lijken de kinderen meer geneigd om sociaal wenselijke antwoorden te geven en lijkt de interviewer minder gewend om de kinderen als een echte gesprekspartner te zien.
- Praten met jonge kinderen vereist een professionele benadering. Een goede leerkracht is niet altijd een goede interviewer. Sterker nog: goede gesprekken voeren met jonge kinderen is een vaardigheid die niet vanzelfsprekend tot de bagage behoort van elke leerkracht die met jonge kinderen werkt (Dockett, 2004). Hier ligt een taak voor de opleiding en het werkveld.
- Het is belangrijk om aandacht te schenken aan ethische kwesties. In ons gespreksprotocol hebben we benadrukt dat deze expliciet aan de orde moeten worden gesteld. We willen in een vervolgonderzoek dit nog meer onderstrepen (Dunphy, 2004).
- Er lijken twee soorten data te zijn: directe antwoorden en indirecte boodschappen. De directe antwoorden leveren feitelijke gegevens op. Maar de videobeelden laten ook zien hoe kinderen zich tijdens de interviews gedroegen, hoe ze keken en hoe hun stem klonk. Deze informatie is wel degelijk belangrijk en aanvullend, maar is veel lastiger om objectief, of op zijn minst intersubjectief, te duiden. Toch zal hier in een vervolgonderzoek aandacht voor

moeten zijn.

- We pleiten voor meer aandacht voor zogenaamd 'actieonderzoek' in (basis)scholen en op opleidingen. Actieonderzoek vergroot het vermogen en de noodzaak om te reflecteren op eigen handelen. Het doen van onderzoek kan een wezenlijke bijdrage leveren aan de permanente ontwikkeling van professionals in het beroep. Bovendien kan onderzoek ingezet worden bij het tot stand brengen van de paradigmawisseling in het onderwijs: kennis creëren met alle betrokkenen (Castelijns e.a., 2004). En minstens zo belangrijk: het doen van actieonderzoek kan een middel zijn om de betrokkenheid bij en de motivatie voor het beroep van leerkracht hoog te houden!

Voor degenen in opleidingen (docenten en studenten) gelden de bovenstaande overwegingen net zo goed. Bovendien kan het doen van onderzoek een bijdrage

leveren aan de operationalisering en borging van het HBO-niveau. Dat kan het imago van het beroep en het functioneren in het beroep zeer ten goede komen!

EECERA 2005

Op grond van onze ervaringen concluderen wij dat het mogelijk is om op een HBO praktisch onderzoek te doen en met de gegevens uit onderzoek nieuwe kennis te vergaren. Deze kennis kan ook gebruikt worden voor de inhoud van het pabo-curriculum.

In september 2005 hopen wij ons onderzoek te verbreden en de resultaten daarvan te presenteren op de EECERA-conferentie in Dublin.

Het veertiende congres van de EECERA, waarop dit onderzoek werd gepresenteerd, vond plaats van 1 tot en met 4 september 2004 op Malta onder de titel 'Quality in early childhood education'. In het decembernummer 2004 van *De wereld van het jonge kind* doet Bert van Oers verslag van dit congres. Zie ook het artikel 'Het kind aan zet' in het februarinummer 2004 van dit tijdschrift.

Anja Tertooten is lerarenopleider aan de Hogeschool Domstad, Wieke Bosch en Koos Bokhorst zijn lerarenopleiders aan de Hogeschool JPABO Amsterdam/Alkmaar.

Literatuur

- Castelijns, J., B. Koster, M. Vermeulen (2004), *Kantelende kennis: Integrale ontwikkeling van scholen en opleidingen*. Interactum lectoraat. Educatieve Federatie Interactum.
- Delfos, M.F. (2000), *Lulster je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. SWP, Amsterdam.
- Dockett, S. (2004), *Children's reflections on how they have changed after a year at school*. University of Western Sydney (Australia). Paper presentation at the EECERA Conference Malta.
- Dunphy, L. (2004), *Ethical and effective interviewing of children about their learning*. St. Patrick's College of Education (A College of Dublin City University – Ireland). Paper presentation at the EECERA Conference Malta.